

TARİH ÖĞRETİMİNDE TARTIŞMALI KONULAR: TARİH DERS KİTAPLARINDA 1915 OLAYLARININ KONU VE KAPSAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

CONTROVERSIAL ISSUES IN HISTORY TEACHING:
EVALUATING THE CONTENT AND SCOPE OF THE 1915
EVENTS IN HISTORY TEXTBOOKS

Yıldız DEVECİ BOZKUS

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, ydbozkus@ankara.edu.tr

Tolgahan AYANTAŞ

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, ayantas@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 25 Mart 2024
Kabul edildiği tarih: 13 Ağustos 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2024

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 25 March 2024
Date accepted: 13 August 2024
Date published: 25 December 2024

Anahtar Sözcükler

Tarih Ders Kitapları; Ermeni Sorunu;
1915 Olayları; Tartışmalı Konular

Keywords

History Textbooks; Armenian Issue;
1915 Events; Controversial Issues

DOI

10.33171/dtcjournal.2024.64.2.4

Öz

Tarihin eğitim boyutu, bireylerin dünya görüşlerini ve kavrayışlarını biçimlendirmede hayati bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, bazı tartışmalı konuların tarih öğretim programına dahil edilmesi, birçok ülkede eğitim sistemlerinde anlaşmazlıklara ve zorluklara neden olmaktadır. Tarih eğitimindeki tartışmalı konular önemli zorluklar doğurmakla birlikte aynı zamanda eleştirel düşünceyi, empatiyi ve tarihsel düşünme ve anlayışı geliştirmek için fırsatlar sunar. Tarih eğitiminde tartışmalı konular genellikle sömürgecilik, kölelik, savaşlar, dinler tarihi, milliyetçilik, 1915 Olayları ve emperyalizm başlıklarında toplanmaktadır. 1915 Olayları, uluslararası siyasi arenadaki yeri ve ülkemiz tarihindeki önemi nedeniyle tartışmalı bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de lise düzeyindeki tarih ders kitaplarının 1915 Olaylarına yaklaşımını incelemektir. Araştırma kapsamında altı farklı tarih ders kitabı, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları, incelenen kitaplarda 1915 Olaylarına ilişkin yeterli ve dengeli bir içeriğin bulunmadığını göstermektedir. Kitaplarda bu önemli tarihsel olaya gereken vurgunun yapılmadığı ve konularda derinliğin sağlanamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, 1915 Olaylarına dair farklı perspektiflerin ve olayların neden-sonuç ilişkilerinin eksik olduğu belirlenmiştir. Bu durum, incelenen tarih ders kitaplarında 1915 Olayları gibi tartışmalı tarihsel konuların öğretiminde belirlenen pedagojik ilkelere uyulmadığını göstermektedir. Bu ilkelere uyulmaması, öğrencilerin konunun farklı yönlerini ve çeşitli bakış açılarını anlamalarını zorlaştırabilir ve tarihsel olayların neden ve sonuç ilişkilerini tam olarak kavramalarını engelleyebilir. Bu da tarih eğitiminin etkili bir şekilde gerçekleşmesini ve öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesini engelleyebilir. Bu bağlamda, öğretmenlerin ve eğitim otoritelerinin bu ilkelere daha fazla dikkat etmeleri ve tarih derslerinde tartışmalı konuların kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamaları gerekmektedir. Çalışma, tarih eğitimindeki tartışmalı konuları ele almakla birlikte ülkemizde tarih eğitimi alanında 1915 Olaylarına ilişkin önemli bir boşluğa dikkat çekerek eğitim otoritelerine, ders kitabı yazarlarına ve tarih öğretmenlerine bazı öneriler sunmaktadır.

Abstract

The educational dimension of history plays a vital role in shaping individuals' worldviews and understandings. However, the inclusion of certain controversial topics in history curricula leads to disagreements and challenges within education systems in many countries. Controversial issues in history education present significant challenges but also opportunities to develop critical thinking, empathy, and historical understanding. Controversial topics in history education typically revolve around colonialism, slavery, wars, religious history, nationalism, 1915 events and imperialism. Due to its place in the international political arena and its significance in our country's history, the events of 1915 stand out as a controversial subject. The purpose of this study is to examine the approach of high school level history textbooks in Turkey to the events of 1915. Six different history textbooks were analyzed using the qualitative research method of document analysis. The results of the study indicate that the examined textbooks lack sufficient and balanced content regarding the events of 1915. It was found that these important historical events were not adequately emphasized in the textbooks, and depth was not provided on the subject. Additionally, it was determined that different perspectives and cause-effect relationships of the 1915 events were missing. This indicates that the pedagogical principles for teaching controversial historical topics such as the events of 1915 were not adhered to in the examined history textbooks. The failure to adhere to these principles may make it difficult for students to understand the various aspects and perspectives of the subject and hinder their full comprehension of the cause and effect relationships of historical events. This, in turn, may hinder effective history education and the development of students' critical thinking skills. In this context, it is necessary for teachers and education authorities to pay more attention to these principles and ensure that controversial topics are comprehensively addressed in history classes. The study addresses controversial topics in history education while drawing attention to a significant gap in history education regarding the events of 1915 in our country, and it offers recommendations to education authorities, textbook writers, and history teachers.

Giriş

Ders kitapları, belirli bir konunun sistematik sunumunu içeren kapsamlı kaynaklardır. Öğrencilere ihtiyaç duydukları temel bilgileri sağlar ve öğretimde birincil bilgi kaynağı olarak kullanılırlar. Ders kitaplarının tarihte ilk kez Platon tarafından kullanıldığı düşünülür. Ancak, bugün bildiğimiz şekliyle ders kitapları, 16. yüzyılda matbaa teknolojisinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır (Kendall, 2009, s. 2). Geçtiğimiz 2000 yıl boyunca ders kitapları orijinal çalışmalardan konu alanlarının yapılandırılmış sunumlarına, çoğunlukla pedagojik yönlendirmeler ve uygulama alıştırmalarının eşlik ettiği bir evrim geçirmiştir (Venezky, 2015, s. 256). Ders kitapları eğitim içeriğinin aktarımı için bir araç olarak tanımlanır (Williams, 2014, s. 2). Ders kitapları, eğitim sisteminin temel yapı taşlarından biridir ve öğrencilere geniş kapsamlı bilgi sunmanın yanı sıra disiplinler arası bağlantıları kurma, kavramları açıklama ve analitik becerileri geliştirme gibi önemli işlevlere sahiptir. Ders kitapları, bilginin yapılandırılmasında rehberlik sağladığı gibi öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini ve bilgiye erişim yeteneklerini geliştirme sürecine de katkıda bulunur.

Tartışmalı tarih konuları, genellikle toplumsal, siyasi veya kültürel açıdan hassas konulardır. Tarihteki tartışmalı konular, genellikle farklı bakış açıları, ideolojik duruşlar ve tarihsel kayıtların yetersizliği nedeniyle yoğun tartışmalara yol açan olaylardır. Amerikan iç savaşı, Amerika'nın keşfi sürecinde yaşananlar, Holokost, Vietnam Savaşı, atom bombalarının kullanılması, Hindistan-Pakistan çatışmaları, Kore Savaşı, Çin'in Tibet ile ilgili politikaları ve 1915 Olayları tartışmalı konular arasında görülmektedir. Dolayısıyla bu konular, farklı perspektifler ve tarihsel bakış açıları nedeniyle halen yoğun tartışmalara ve araştırmalara konu olmaktadır. Tartışmalı konuları ele almak doğası gereği zorken tarih ders kitapları bazen farklı nedenlerle bu konuların ele alınış biçimini daha da zor ve karmaşık bir hale getirmektedir. Tarih ders kitapları; tarihsel figürleri aşırı basitleştirerek ya da kahramanlaştırarak (Alridge, 2006; Hutchins, 2011), siyasi ve ideolojik gündemlerden etkilenip rakip tarih vizyonlarını yansıtarak (Fukuoka, 2018), siyasi çatışmaların temsilini farklılaştırarak (Zajda, 2017), uluslararası gerilimlere yaklaşımlarıyla dengeli bir tarih anlatımını engelleyerek (Djono, Joebagio ve Abidin, 2023) ve yüzeysel anlatımlar sunarak (Gordon, 2005) tartışmalı tarih konularının öğretimini zorlaştıran görünümlere bürünmektedir. Sömürgecilik, geleneksel hikayelerin sömürgecilik dönemindeki suçları hafife aldığına dair eğilimlerden kaynaklanan zorluklarla, Holokost, hassasiyet gerektiren içerikler bakımından yaşanan zorluklarla ve kölelik özellikle ırksal karmaşıklığın olduğu alanlarda

anlaşmazlıklara neden olması nedeniyle tarih eğitimindeki tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Bu tür konuların objektif bir şekilde ele alınması, öğrencilerin eleştirel düşüncelerini teşvik etmek ve farklı bakış açılarıyla olayları değerlendirmelerini sağlamak açısından büyük önem taşır (Parker, 2024, s. 68).

1915 Olayları, uluslararası siyasi arenadaki yeri ve ülkemiz tarihindeki önemi nedeniyle tartışmalı bir konu olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'deki güncel lise tarih ders kitaplarında 1915 Olayları gibi hassas bir konunun ele alınış biçiminin incelenmesi, tartışmalı konulara nasıl bir yaklaşım sergilendiğinin analiz edilmesi, öğrencilerin tarihsel konuları nasıl öğrendiklerini ve tartıştıklarını anlamak ve bu konuda iyileştirmeler yapabilmek açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada tartışmalı bir konu olan 1915 Olaylarının Türkiye'de güncel lise tarih ders kitaplarında nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. 1915 Olaylarını, tarihsel ve toplumsal anlamda derinlemesine anlayabilmek, bu konunun günümüz eğitim materyallerinde nasıl yansıdığını incelemeye bağlıdır. Dolayısıyla bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla tarih ders kitapları analiz edilmiştir.

Araştırmanın problem durumu "Tarih ders kitaplarında tartışmalı bir konu olan 1915 Olaylarının içeriği ve sunumu nasıldır?" şeklindedir. Araştırmanın temel amacı ise "Türkiye'deki güncel lise tarih ders kitaplarında 1915 Olaylarının konu ve kapsamının nasıl olduğunu ortaya koymak ve mevcut durumu tespit ederek buradan hareketle çeşitli öneriler sunmaktır."

Araştırma soruları:

1. 1915 Olayları Türkiye'deki güncel lise tarih ders kitaplarının hangilerinde ve ne kadar sıklıkla yer almaktadır?
2. Türkiye'deki güncel lise tarih ders kitaplarında 1915 Olayları konu, kapsam, biçim ve kazanım açısından nasıl ele alınmaktadır?

Dünyada ve Türkiye'de Ders Kitaplarıyla İlgili Yürütülen Çalışmalar

II. Dünya Savaşı'nın ardından tarih ders kitaplarının revize edilmesiyle ilgili olarak pek çok uluslararası platformda ciddi adımlar atılmıştır. Bu adımlar ülkeler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Karşılıklı kültürel etkileşimin, iletişimin geliştirilmesi ve toplumların birbirleri hakkındaki önyargılarından kurtulması açısından da bu süreç büyük bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda başta UNESCO, Georg-Eckert Enstitüsü, EUROCLIO gibi uluslararası

kuruluşlar veya enstitüler aracılığıyla atılan adımların süreç üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle uluslararası kuruluşların tarih ders kitaplarının revize edilmesiyle ilgili olarak yürüttükleri çalışmalar pek çok ülkenin ders kitaplarını revize etmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu gelişmelerden Türkiye'deki ders kitaplarının da etkilendiği düşünülmektedir. Ancak alan yazında 1915 Olaylarının sunum şekliyle ilgili araştırmacılar arasında temel konularda bir birlik olsa da söz konusu zıt iki bakış açısını tarihsel açıdan gidermeye yönelik çalışmalar, öneriler ve Türk ders kitaplarındaki durumu ortaya koyan güncel çalışmalar sınırlıdır. 1915 Olayları sadece iki komşu ülke arasında krizlere yol açan ana bir tema değil, uluslararası arenada zaman zaman gündeme getirilen sayılı tartışmalı tarihsel olay arasında da yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki tarih ders kitaplarında 1915 Olaylarına ilişkin tarihsel bilginin nasıl ele alındığı ve kapsamının ne olduğunun değerlendirilmesi önemlidir. Çünkü Türkiye-Ermenistan ilişkilerine ilişkin bir değerlendirme yapıldığında ve ilgili araştırmalara bakıldığında 1915 Olayları odaklı bir yaklaşımın oldukça baskın olduğu ve bunun her iki ülkenin genç nesillerini olumsuz bir şekilde etkilediği görülmektedir. Çok derin tarihi ve sosyolojik geçmişi olan Türk-Ermeni ilişkilerinin kısır bir döngüde sunulması, 1915 Olaylarının anlatımında boş bırakılan, eksik kalan ya da çarpıtılan kısımların olması ister istemez her iki ülkede farklı tarihsel anlatımların doğmasına neden olmaktadır.

Türk-Ermeni ilişkileri açısından, tarih ders kitaplarının incelenmesi gerekliliği, uluslararası platformlarda II. Dünya Savaşı sonrası yapılan revizyon çalışmalarının ülkeler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesindeki etkisi ve karşılıklı kültürel etkileşimin geliştirilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle 1915 Olayları gibi tartışmalı bir konunun sunumunda ortaya çıkan zıt bakış açılarının tarihsel olarak ele alınması ve Türk ders kitaplarının bu konuya yaklaşımının incelenmesi, Türk-Ermeni ilişkileri ve genç nesillerin zihninde olumsuz bir algının oluşmaması için önemlidir. Bu inceleme, kapsamlı bir tarihsel ve sosyolojik değerlendirme yaparak, her iki ülkede farklı tarihsel anlatımların önüne geçebilir ve ilişkilerin daha sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkı sağlayabilir.

Ders kitaplarına ilişkin araştırmalar ders kitaplarının mevcut durumunu ortaya koymakta ve varsa problemleri dile getirmektedir. Bu tarz araştırmalar öğrencilerin epistemolojik, akıl yürütme ve analitik becerileri öğrenmelerini ve elde etmesini geliştirebilecek öneriler sunabilir. Bu nedenle mevcut durumun tespit edilmesi ve bu noktadan hareketle eğitim politikasına yön veren otoritelere, öğretim programı

uzmanlarına, ders kitabı yazarlarına ve öğretmenlere yönelik öneriler sunulması gerekmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, belirli bir araştırma sorusu veya konusu ile ilgili çeşitli doküman türlerinin (yazılı metinler, görüntüler, videolar vb.) kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini ve değerlendirilmesini içeren bir araştırma tekniğidir (Merriam ve Tisdell, 2016, s. 106-107). Bowen (2009, s. 30), doküman incelemesinin diğer araştırma yöntemleri aracılığıyla kullanılamayabilecek benzersiz bilgiler sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Bazeley'e göre (2009, s. 6-22), dokümanın belirli bir ortamda hizmet ettiği bağlamın ve işlevin analiz edilmesi önemlidir. Doküman incelemesi, eğitim, sosyal bilimler ve hukuk gibi birçok çalışma alanında kullanılan yaygın bir yöntemdir (Bowen, 2009, s. 27; Kothari, 2004, s. 338-341). Ders kitapları doküman incelemelerine konu olabilir ve çeşitli araştırma bağlamlarında bu yöntem kullanılarak incelenmiştir. Ders kitaplarının incelenmesi, içeriğinin, yapısının, organizasyonunun, pedagojik özelliklerinin, temalarının ve bakış açısının analizini içerir. Doküman incelemesi kapsamında uygulanan içerik analizinde izlenen işlem basamakları şöyledir:

1. Araştırma Konusu Belirleme
2. Kaynaklarının Toplanması
3. Kaynakların Değerlendirilmesi
4. Veri Elde Etme
5. Verilerin Analizi
6. Bulguların Yorumlanması
7. Sonuçların Raporlanması Belirleme (Alphonse, 2023; Lebow, 2009).

Bu araştırmada doküman incelemesine konu olan kaynaklar Türkiye'de 2022-2023 eğitim-öğretim yılında MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından kullanılan güncel lise tarih ders kitaplarıdır. Ders kitaplarına EBA (Eğitim Bilişim Ağı) üzerinden ulaşılmıştır. Lise düzeyinde 6 ders kitabının okutulduğu görülmüştür (1'er tane 9 ve 11. sınıf, 2'ser 10 ve 12. sınıf düzeyi ders kitabına ulaşılmıştır). Ders kitaplarında "Ermeni Olayları, 1915 Olayları" anahtar kavramları aranmıştır. Ön inceleme yapılarak ulaşılan bölümlerin araştırma sorusunun kastettiği tarihsel olayları kapsama durumuna bakılmıştır. Detaylı inceleme ve okuma yapılarak 1915

Olaylarının ders kitaplarında yer verilen kapsam ve içeriğine odaklanılmıştır. Bu aşamada ders kitapları 1915 Olayları merkeze alınarak konu, kapsam, kazanımlarla uyumluluk, içeriğin tasarımı ve sunulan bakış açısı olguları göz önünde bulundurulmuş ve incelenmiştir. Dolayısıyla kalıcı öğrenmenin sağlanması için ders kitaplarında öğrencilere yönelik ne tür metin ve görsellerin kullanıldığı, bunların uluslararası standartlara uygun olup olmadığı ve yer alan bilgilerin doğruluğu da analiz edilmiş ve veriler bulgu haline getirilmiştir. Bulgular literatürdeki ilgili araştırmalar gözden geçirilerek yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında doküman analizi yapılırken dikkat edilmesi gereken ilkelere uyulmuştur. Bunlar; objektiflik, güvenilirlik, sistematiklik, doğruluk, geçerlilik, açıklık, şeffaflık ve etikdir. Araştırma sürecinde, verilerin tarafsız bir şekilde toplanması ve analiz edilmesi için objektiflik ilkesi titizlikle gözetilmiştir. Ayrıca, etik prensiplere uygunluk, araştırmanın bilimsel dürüstlüğünün korunması için dikkate alınmıştır.

BULGULAR

Bulgular başlığı altında sunulan veriler, araştırmanın ana hedeflerine ulaşmak için gerçekleştirilen sistematik analizin ürünleridir. Bu bölüm, Türkiye'deki lise düzeyinde kullanılan tarih ders kitaplarının içeriği, özellikle de 1915 Olaylarının ele alınış biçimi hakkında kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Ders Kitaplarına İlişkin Genel Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarına ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 Ders Kitaplarına İlişkin Genel Bulgular

Ders Kitabı	Yazar(lar)	Yayın Kaynağı	Sayfa Sayısı
Tarih 9	Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KAPAR Dr. Özgür BAĞCI Ferhat BİLDİK Kazım ŞAHİN Leyla ŞAFAK Murat ARDIÇ Süleyman YILDIZ	MEB	222
Tarih 10	Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KAPAR Dr. Özgür BAĞCI Ferhat BİLDİK Kazım ŞAHİN Leyla ŞAFAK Murat ARDIÇ Süleyman YILDIZ	MEB	224
Tarih 10	Ahmet Yılmaz	Özel	214
Tarih 11	Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KAPAR Dr. Özgür BAĞCI Ferhat BİLDİK Kazım ŞAHİN Leyla ŞAFAK Murat ARDIÇ Süleyman YILDIZ Yasemin ARDIÇ	MEB	244
Tarih 12	Akif ÇEVİK Gül KOÇ Koray ŞERBETÇİ	MEB	271
Tarih 12	Muhammed Edip ERDOĞAN	Özel	264

Ders kitaplarının çeşitli yazarlar tarafından hazırlanmış olduğu MEB veya özel yayın kaynakları tarafından basıldığı görülmektedir. Sayfa sayıları kitaplar arasında değişkenlik göstermektedir. Özellikle 12. sınıf tarih ders kitaplarının hacminin diğer ders kitaplarına oranla daha büyük olduğu görülmektedir.

1915 Olaylarının ders kitaplarında yer alma durumuna ilişkin genel bulgular

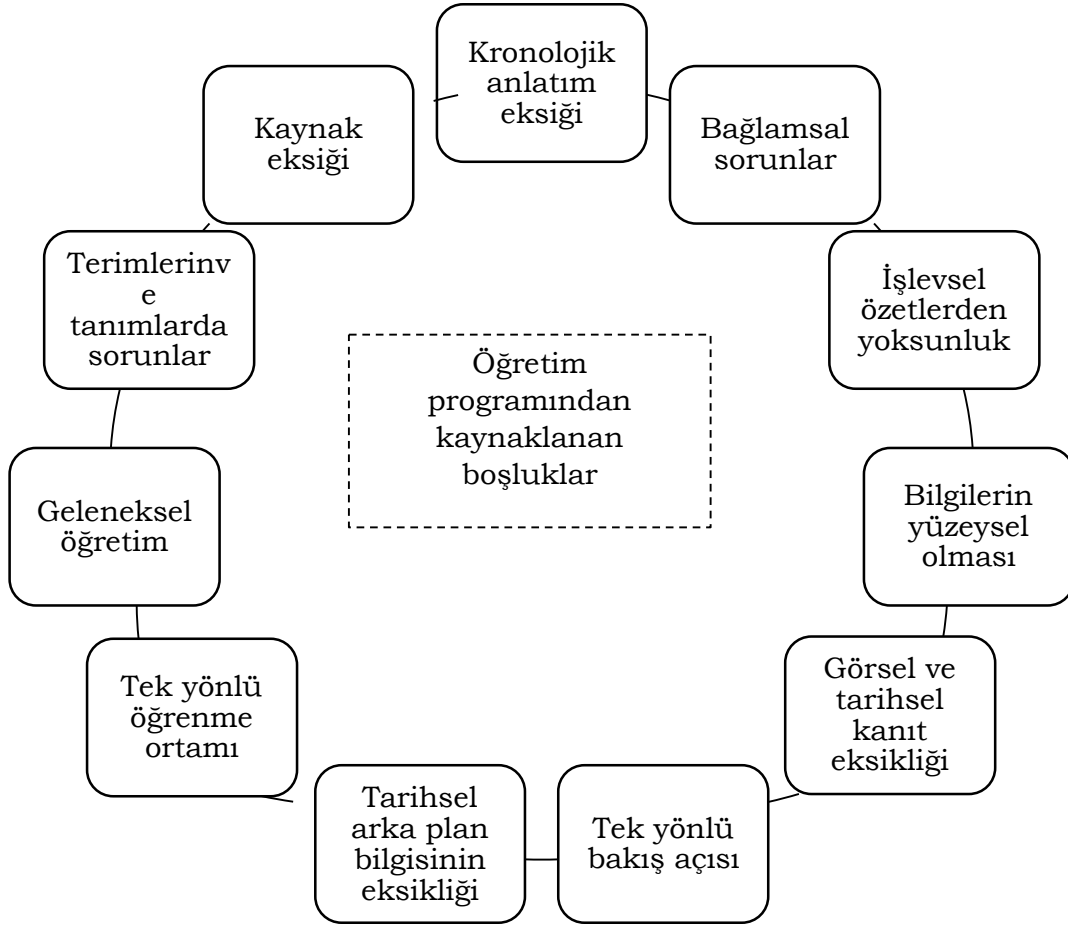
1915 Olaylarının güncel lise tarih ders kitaplarında tarih dersi öğretim programından kaynaklı olarak 9. sınıf düzeyinde yer almadığı, 10., 11. ve 12. sınıf düzeyi ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. 10. ve 11. sınıf düzeyinde

doğrudan 1915 Olaylarının yer almadığı ancak tarihsel arka planını vermeye yönelik olarak Şark Meselesi, Berlin Antlaşması'nda Ermenilerin durumu vb. konuların paylaşıldığı, asıl olarak 12. sınıf düzeyinde Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları ile Ermenilerin Faaliyetleri ve ASALA Terör Örgütü bölümlerinde değinilen bir konu olduğu görülmüştür. Bu durumun bağlamsal devamlılık ve konuların kronolojik olarak ele alınması hususlarında eksiklik oluşturduğu görülmüştür.

Güncel lise tarih ders kitaplarına bakıldığında genel hatlarıyla Ermenilere yönelik ötekileştiren ve ayrımcı bir dil veya üslubun olduğu söylenemez. Buna karşın Ermenilerle ilgili verilerin yer aldığı kısımların biçim, içerik ve veri açısından detaylı olmadığı görülmüştür. Bir başka deyişle 1915 Olaylarının tarih ders kitaplarında kapsam ve içerik açısından işlevsel özetlerden yoksun olduğu, zaman çizelgeleri, haritalar, resimler, fotoğraflar, mektuplar, diyagramlar, sorular ve birincil kaynaklardan alıntılar kullanılarak yeterince desteklenmediği görülmüştür. Öğrencinin konuyu objektif ve derinlemesine öğrenebilmesi için kitaplarda QR vb. uygulamalara yer verilmemiştir. Anlatılan konu içerisinde öğrencinin bağımsız olarak okuyabileceği, dikkatini çekecek farklı öğrenme platformlarının sayısı oldukça sınırlıdır. 1915 Olaylarının ele alındığı bölümlerde metinlere genel itibariyle tarih öğretimindeki yeni yaklaşımların yeterince yansımadağı tespit edilmiştir. Kitaplarda özellikle Ermenilerin ilk dönemlerden XIX. yüzyıla kadarki dönemde devlet hizmetinde sundukları katkılara yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Ermeni meselesinde sorunun temelinde İngiltere ve Rusya'nın rolüne değinilirken diğer büyük güçlerin rolüne yeterince değinilmediği görülmektedir. İlgili bölümlerde ayrıca günümüzde sıklıkla Ermeni meselesinde kullanılan bazı terimlerin (Büyük Güçler, Tehcir, Sevk ve İskân Kanunu, Misyonerler vb.) açıklamalarının yer almadığı görülmektedir.

Ders kitaplarının kaynakça bölümlerine bakıldığında 1915 Olaylarının tarihsel arka planı için sıklıkla kullanılan temel başvuru eserlerinden yararlanılmadığı görülmektedir. Bu durum, ders kitaplarının, 1915 Olayları konusunda öğrencilere sunulan bilgilerin kaynağının ve derinliğinin sınırlı olabileceğini veya tarihsel arka planın yeterince kapsamadığını göstermektedir. 10. ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında benzer ve tek tip kaynaklardan yararlandığı görülmüştür.

1915 Olaylarının incelenen ders kitaplarında yer alma durumuna ilişkin genel bulgulara göre ulaşılan temalar Şekil 1’de gösterilmiştir:

10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular

MEB ders kitabına ilişkin bulgular

10. sınıf tarih ders kitabında Türklerin Anadolu’yu yurt edindiği dönemde Ermenilerle birlikte diğer etnik grupların da bölgede yaşadığından bahsedilmiştir (Yüksel vd., 2022, s, 15). Burada öğrencilerin bölgeyi ve bu grupları daha iyi anlaması için harita veya konuyla ilgili farklı görseller kullanılmadığı görülmektedir. Bu bölümde XI. yüzyılda Doğu Anadolu’da Ermeni ve Süryanilerin Bizans’ın adaletsiz idaresi nedeniyle Türklere karşı koymadıklarını, bu nedenle Bizans’ın Anadolu’nun doğusundaki Ermeni prensliklerini yıkıp buradaki halkı kitleler hâlinde Orta Anadolu’ya sürdüğü ifade edilmiştir (Yüksel vd., 2022, s, 16). Bu bölüm Türk-Ermeni ilişkilerinin ilk dönemlerine dair pozitif bir süreci sembolize etmektedir ancak detaylı ele alınmamıştır.

10. sınıf ders kitabında Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Türk-Ermeni ilişkilerinden olumlu bir şekilde bahsedilirken Urfalı Mateos ve Süryani Mihail'in konuyla ilgili kroniklerinden yararlandığı görülmektedir (Yüksel vd., 2022, s, 17). Bu bölümde konuyla ilgili temel başvuru kaynaklarının doğru bir biçimde kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca kitabın ilerleyen bölümlerinde Miryokefalos Zaferi'nden sonra II. Kılıç Arslan'ı tebrik için gelenler arasında Ermeni ruhani liderlerinin bulunduğu belirtilmesi de yine iki toplumun ilk dönem ilişkilerine dair önemli veriler içermektedir (Yüksel vd., 2022, s, 23). Türkiye Selçuklularının ele alındığı bölümde Malazgirt zaferinin ardından bölgede yaşayan Ermenilerin Bizans'a karşı neden Selçukluları tercih ettikleri genel hatlarıyla ele alınmış ancak ileri okumalar için yeterli kaynakların sunulmadığı görülmüştür (Yüksel vd., 2022, s, 27). I. Alâeddin Keykubad döneminde Türk-Ermeni ilişkilerinin bozulmaya başladığı ifade edilmiş ancak nedenleri yeterince açıklanmamıştır (Yüksel vd., 2022, s, 37). Daha sonraki bölümlerde XV. yüzyıla geçilmiş ve bu süre zarfında diğer dönemlerdeki gelişmeler ele alınmayarak kronolojik gelişmeler atlanmıştır (Yüksel vd., 2022, s, 130).

İlgili tarih ders kitabında ilk olarak, görsel desteklerin yetersizliği dikkat çekmektedir, bu da öğrencilerin olayları daha somut bir şekilde anlamalarını engellemektedir. Ayrıca, erken dönem Türk-Ermeni ilişkilerine kısa bir vurgu yapılması, ancak bu ilişkilerin karmaşıklığı ve derinliği hakkında yeterli bilgi verilmemesi öne çıkan bir eksikliktir. Kitapta sunulan önemli olayların kapsamı oldukça sınırlıdır ve olayların arka planı ve etkileri üzerinde yeterince durulmamaktadır. Bununla birlikte, değişen ilişkilerin yeterince açıklanmaması ve kronolojik boşluklar da öğrencilerin olayları doğru bir şekilde bağlandırmalarını zorlaştırmaktadır. Son olarak, yeterli kaynak sağlanmaması, öğrencilerin derinlemesine araştırma yapmalarını ve olayları farklı perspektiflerden değerlendirmelerini engellemektedir.

Özel yayınevinin ders kitabına ilişkin bulgular

Bu kitapta da bir önceki kitapla benzer şekilde Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde ilk olarak Ermenilerden bahsedilmiş ve Bizans'a destek olmadıkları belirtilmiştir. Bu yönüyle diğer kitap ile benzer bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. 10. sınıf tarih ders kitabında Danişmentliler (1080-1178) döneminde Ermenilerden bahsedilmiş sonrasında ise Selçuklular dönemine geçilmiştir (Yılmaz 18-26). Kitapta genel olarak Türkiye Selçuklularının uyguladığı politikalar sayesinde gayrimüslimlerin huzurlu yaşadıkları belirtilmiştir (Yılmaz, 2022, s. 27). Kitapta ayrıca bir önceki ders kitabından farklı olarak Kilikya Ermeni krallığından da

bahsedilmiştir ancak bu krallığın sınırları veya hangi dönemlerde hüküm sürdüğüne dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Kilikya Ermeni krallığının tarihi Anadolu Ermenileri ve Ermeni sorunu açısından oldukça önemli bir dönemi kapsamaktadır ancak ders kitabında detaylı açıklama mevcut değildir (Yılmaz, 2022, s. 39).

10. sınıf ders kitabında Ermenilerin yer aldığı bir diğer bölüm ise Osmanlı Millet Sistemi başlığı olmuştur. Bu bölümde Osmanlı Millet Sisteminde yaşayan pek çok farklı grubun olduğu ve Osmanlı'nın bu kesimleri ırk esasına göre değil din esasına dayalı olarak teşkilatlandığı kaydedilmiştir. Ermenilerin de bu kapsamda ibadet yerlerini açma ve inançlarını yaşama gibi alanlarda özgür oldukları ve devletin Ermenilerin dil ve kültürlerine karışmadığı ifade edilmiştir (Yılmaz, 2022, s. 171). Kitapta sıklıkla Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler arasında bir ayırım yapmadığına vurgu yapılmıştır. Bu bölümde Ermenilerle ilgili görsellerin kullanıldığı ve Osmanlı'nın pozitif uygulamaları sayesinde Balkanlar, Kırım, Orta ve Doğu Anadolu ve Kafkasya'dan birçok Ermeni'nin İstanbul'a göç ettiği kaydedilmiştir. Bu bölümde yer alan bilgi, içerik ve görsellerin diğer bölümlere oranla yeterli niteliklere sahip olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2022, s. 173).

Ermenilerin Anadolu'nun farklı bölgelerindeki yerleşimleri ve etkileşimleri hakkında yeterli bilgi verilmemektedir. Türkiye Selçuklularının politikalarına dair sunulan bilgilerin sınırlılığı da dikkat çekicidir. Kilikya Ermeni Krallığı gibi önemli bir tarihi oluşumun kapsamı ve etkisi hakkında yeterli ayrıntı sağlanmamıştır. Osmanlı Millet Sistemi'nin Ermeniler için nasıl bir rol oynadığına dair detaylı açıklamaların eksikliği de vurgulanmalıdır. Son olarak, İstanbul'a göç ve pozitif uygulamalar gibi konuların kitaplarda yeterince ele alınmaması, öğrencilerin bu dönemi tam olarak anlamalarını engelleyebilir.

11. Sınıf Tarih Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Ders kitabında Ermenilerle ilgili ifadelerin geçtiği ilk bölümlerde Ermenice ve Ermeni matbaasına dair bazı kısa bilgilere yer verilmiştir. Burada Osmanlı'da ilk matbaanın Ermeniler tarafından XVII. yüzyılda kurulduğu belirtilmiştir (Yüksel vd., 2022, s. 77-81). Bu konuyla ilgili detaylı okumalar için öğrencilerin herhangi bir platforma yönlendirilmediği görülmektedir.

11. sınıf ders kitabında yer alan metinlere bakıldığında Millî Mücadele'de Şark Meselesi başlıklı bölümlerde Ermenilerden bahsedildiği görülmektedir. Söz konusu metinde Doğu Anadolu'da Avrupalı devletlerin bir Ermeni devleti kurma isteği olduğu belirtilmiştir. Bu konu ele alınırken Avrupalı devletlerin kimler olduğu ve neden böyle

bir isteklerinin olduğunun belirtilmediği görülmektedir. Ayrıca kurulmak istenen devletin harita üzerinde veya başka bir görselle temsil edilmediği fark edilmiştir. Bir diğer husus da doğrudan Ermenilerle ilgili bir metinde değil de bir başka konunun anlatıldığı metin içinde Ermenilerden bahsedilmiş olmasıdır. Burada Şark Meselesi ile Milli Mücadele arasındaki bağlantının doğru kurulabilmesi adına ilgili sayfada bir zaman çizelgesine yer verilmediği görülmektedir.

Kitabın devamında Osmanlı hizmetinde Ermenilerden bahsedilmediği ve Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurma eylemlerine geçildiği görülmektedir (Yüksel vd., 2022, s. 96). Burada özellikle isyan ve Ermeni Devleti kurma eylemlerinin tüm Ermeniler tarafından değil belli gruplar tarafından planlandığına vurgu yapılmasına gerek vardır. Kitabın devamında Osmanlı'da devleti kuran ve genişleten Türklerin yanında onların idaresini kabul etmiş olan Grekler, Latinler, Slavlar, Çerkezler, Gürcüler, Ermeniler, Araplar ve Yahudilerin de varlığından bahsedilmiş olması önemlidir (Yüksel vd., 2022, s. 97). Bu birlikteliği sembolize eden görsellerin kullanılmadığı görülmektedir. Ermenilerle ilgili metinlerin yer aldığı bir diğer bölüm ise XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler başlığı altında yer almıştır. Burada Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki sınırlarından bahsedilirken birdenbire kuruluş dönemine geçilmesi bir karmaşaya neden olmuştur. Bu noktada ilgili konuların kronolojik olarak ele alınmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Türklerin egemenliğini kabul etmiş olan diğer etnik ve dini gruplardan bahsedilmiştir. Bu bölümde kuruluş aşamasında öne çıkan diğer etnik gruplara ilişkin ruhani bir isim veya görsel bir veriye yer verilmediği görülmektedir. Bu bölümde dikkat çeken bir diğer husus ise kuruluştan XIX. yüzyıla kadarki süreçte Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne sunmuş olduğu katkıların yeterince ifade edilmemiş olmasıdır. Bu yönüyle öğrencinin tam olarak kuruluşun ardından neden söz konusu hoşgörü ikliminin bozulduğunu anlayabilmesi için yeterince veri ve malzemelerin kitapta yer almadığı söylenebilir. Bu bölümde öğrencinin metinde geçen farklı etnik grupları zihninde canlandırabilmesi için gerekli görsel desteğin sunulmadığı görülmüştür.

11. sınıf tarih ders kitabında Ermenilerle ilgili verilerin yer aldığı bir diğer bölümde Berlin Antlaşması ve Berlin Kongresi'nin anlatıldığı bölümdür (Yüksel vd., 2022, s. 104). Burada konuyla ilgili görsellerin yer alması bakımından ve konu bütünlüğü açısından bakıldığında doğru yerde doğru verilerin kullanıldığı söylenebilir. Ermeni sorununun şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Berlin Antlaşması'ndan bahsedilmesi doğrudur. Ders kitabında üçüncü ünite de Berlin'de

Ermeni Meselesi başlıklı bölümde sorunun ortaya çıkmasında İngiltere'nin rolüne dikkat çekilmiştir. Hızlıca Rusya'nın rolü ve konunun nasıl uluslararası bir meseleye dönüştüğüne yer veren bu metinde de yine ciddi eksikliklerin olduğu görülmektedir. Bu metinde özellikle misyonerlik faaliyetleri ve dini gerekçelerin nasıl kullanıldığı anlatılmadan sadece sorunun ortaya çıkmasında İngiltere ve Rusya'nın sorumlu olduğu izlenimi verilmiştir. Sorunun temelini Orta Çağ'daki Haçlı Seferlerine kadar dayandığı bilgisinin verilmediği görülmektedir. Burada İngiltere ve Rusya'nın konuyu neden uluslararası bir meseleye dönüştürmek istediğine yeterince açıklık getirilmemiştir. Söz konusu devletlerin misyonerlik faaliyetleri ve dini gerekçeleri kullanarak Ermeniler arasında nasıl ayrılıkçı faaliyetleri körüklemiş olduğu ifade edilmemiştir. Metnin devamında öğrencilere yöneltilen sorularla konunun günümüzdeki yansımalarına dikkat çekilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak konunun günümüzdeki etkilerine ilişkin herhangi bir kaynağa yer verilmemiştir. Bu bölümde Batılı devletlerin almış olduğu parlamento kararlarına veya soykırım iddialarına işaret eden örneklere yer verilmediği görülmektedir.

Ders kitabında 1915 Olaylarıyla ilgili olarak açılan misyoner okullarından da kısaca bahsedildiği ve Ermenilerin ilk resmî okulunun Amerika iş birliğiyle 1790'da Kumkapı'da açıldığı belirtilmiştir (Yüksel vd., 2022, s. 153). Bu okulların sonraki süreçte Osmanlı eğitim sistemine etkilerinden bahsedilmiş olsa da yine bu bölümde de bir bağlamsal kopukluk olduğu görülmektedir. Öğrencilerin detaylı bilgiler için herhangi bir kaynağa yönlendirilmemesi bir eksikliktir. Ermenilerle ilgili ders kitaplarında ayrıca Tanzimat ve Islahat dönemindeki uygulamalar sırasında da bahsedildiği ve Fermanın Ermeni toplumunun önde gelenlerinin de yer aldığı bir törenle ilan edildiği ifade edilmiştir (Yüksel vd., 2022, s. 104-160). Burada da herhangi bir görselin kullanılmadığı, konuyla ilgili olarak Tanzimat Fermanının gayrimüslimler açısından öneminin yeterince vurgulanmadığı görülmektedir.

11. sınıf tarih ders kitabında dördüncü üniteye Darülaceze ile ilgili bilgilerin yer aldığı bölümde Ermeni olaylarına değinildiği ve kurumun 1890'lı yıllardaki Ermeni Olayları sonrası yetim kalan Müslüman çocukların başta eğitimi için olmak üzere ihtiyaçlarını karşılamak üzere açıldığı ifade edilmektedir (Yüksel vd., 2022, s. 156). Dördüncü üniteye Ermenilerle ilgili bir diğer bilgi ise Tanzimat Fermanıyla ilgili açıklamalara yer verilen bölümde görülmektedir. Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Mustafa Reşid Paşa'nın Tanzimat Fermanı'nı 3 Kasım 1839'da Gülhane Meydanı'nda yüksek rütbeli devlet adamları, ulema, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri ve sefirlerin de hazır bulunduğu bir törende okuduğu ifade edilmiştir

(Yüksel vd., 2022, s. 160). Bu bölümde Tanzimat Fermanının gayrimüslimlere yönelik olarak sağladığı katkılara değinilmediği görülmektedir. Fermanı hazırlayanların danışman ve katipleri arasında Ermenilerin de yer aldığı belirtilerek iki toplum arasındaki ortak kültüre işaret edilmemiştir.

Kitapta XIX. yüzyılın başlarında Avrupa ile ticarete Rumlar ve Levantenlerin etkili olduğu belirtilmiş, 1820'lerden itibaren ise Ermenilerin ticarete etkinliklerinin arttığı dile getirilmiştir ancak burada neden sonuç ilişkisine dair veriler bulunmamaktadır (Yüksel vd., 2022, s. 205). Yunan isyanının ardından başta tercüme odaları olmak üzere devletin pek çok kademesinde ortaya çıkan boşluğun Ermeniler tarafından doldurulduğunun belirtilmemesi önemli bir eksikliklerdir. Bu bölümde ayrıca Ermenilerin ticaretle uğraşırken neden Türk toplumunun tarım, hayvancılık, küçük esnafılık, zanaatkârlık ve askerlikte öne çıktığına dair hiçbir açıklama yer almamıştır (Yüksel vd., 2022, s. 206).

Ders kitabında 1912 yılında bankacılık sisteminin ele alındığı bir bölümde küçük bir açıklama kutucuğu içinde özel bankacılık sisteminde diğer etnik gruplarla birlikte Ermenilerin rolüne işaret edilmiştir. Devamında ise bunun temellerinin 1820'li yıllara dayandığı ifade edilmiştir. Ancak Ermenilerin ticari alandaki faaliyetlerinin çok daha eski dönemlere dayandığının vurgulanmaması eksikliklerdir. Bu bölümde Rumların ve Levantenlerin ardından Ermenilerin ön plana çıktığına vurgu yapılması bu değişimin nedeninin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Benzer bir durum kitabın ilerleyen sayfalarında da yer almıştır. Bu kez sermayenin %85'inin gayrimüslimlerin elinde olduğu belirtilmiştir (Yüksel vd., 2022, s. 206). Burada öğrencilere sermayenin büyük bir kısmının neden gayrimüslimlerde olduğunu anlayabilmesi için gerekli açıklamaların ve yeterli kaynakların sunulmadığı görülmektedir.

Kitapta Ermeni devleti kurma isteğinin nedenleri ve bu isteğin nasıl ortaya çıktığına dair yeterli açıklama yapılmamıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin rolü ve katkılarına ilişkin sunulan bilgilerin yetersizliği önemli bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Ermeni olayları ve Berlin Antlaşması'nın etkileri konusunda da kitaplarda detaylı bir inceleme bulunmamaktadır. Bu eksiklikler, öğrencilerin bu dönemi ve olayları tam olarak anlamalarını engelleyebilir ve daha kapsamlı bir perspektif sunulmadığı için tarih derslerinin etkisini sınırlayabilir.

Bulgular, kronolojik sıralamada eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Bu eksiklikler, belirli dönemlere veya olaylara yeterince derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde değinilmemesi veya kronolojik sıralamada belirsizliklerin bulunması şeklinde

kendini göstermektedir. Bu durum, tarihsel olayların bütünlüğünü sağlamak ve anlamak için gereken tutarlılığı zayıflatabilir. Ayrıca, ders kitabında misyonerlik faaliyetlerine sınırlı bir değinme veya hiç değinmeme, kültürel ve dini etkileşimleri yeterince ele almamanın bir işareti olarak öne çıkmaktadır. Misyonerlik faaliyetleri, kültürel değişimlerin ve toplumsal dönüşümlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır ve bu konunun ihmal edilmesi, tarih anlatısının eksik kalmasına neden olabilir. Etnik ve dini grupların rolünün göz ardı edilmesi de önemli bir bulgudur. Tarih anlatımında, farklı etnik ve dini grupların etkileşimlerinin, çatışmalarının ve iş birliklerinin vurgulanması gerekmektedir. Ticaret ve ekonomi ile ilgili sınırlı açıklamaların sunulması da dikkat çekmektedir. Ticaret ve ekonomik faaliyetler, tarih boyunca toplumların gelişimini ve etkileşimlerini belirleyen önemli unsurlardan biridir. Son olarak, görsel ve kaynak eksikliği de belirgin bir bulgudur.

12. Sınıf Tarih Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular

MEB ders kitabına ilişkin bulgular

Ders kitabında Ermenilere ilişkin ilk bulgu, “Mustafa Kemal’in Fikir Hayatını Etkileyen Gelişmeler”in ele alındığı bölümde Selanik’te yaşayan farklı etnik gruplar arasında Ermenilerin de olduğunun belirtilmiş olmasıdır (Çevik vd., 2022, s. 21). “Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları” başlıklı bir diğer bölümde ise Ermenilerin Ruslarla iş birliği yaptığını yer verilmiştir. Bu bölümde 1915 Olayları ele alınırken sorunun ortaya çıkmasında büyük devletlerin rolüne dikkat çekilmiş ve aynı sayfada konuyla ilgili bilgi notlarına da yer verilmiştir. Bu açıdan kitabın görsel anlamda yeterli düzeyde veri içerdiği söylenebilir. Öğrencilerin konuyla ilgili genel çerçeveyi anlayabilmesi için büyük devletlerin rolüne dikkat çekilen bu bölümde neden-sonuç ilişkisi açısından da doğru bir anlatım söz konusudur (Çevik vd., 2022, s. 33). Yazar bu bölümde ayrıca 1915 Olaylarıyla ilgili hemen hemen tüm kavramlara yer vermiştir. Yazar tehcir kararının neden alındığına, devletin içinde bulunduğu koşullara ve savaş nedeniyle Sevk ve İskânın uygulandığına değinmiştir. Bu bakımdan açıklamaların kapsamlı ve detaylı olduğu görülmektedir. Ayrıca savaş yıllarında Ermenilerin yanı sıra Müslüman Türk nüfusun da hayatını kaybettiğinin belirtilmesi önemlidir. Kitapta konuyla ilgili açıklamaların yanı sıra bilgi notu ve zaman çizelgelerinin de kullanılmış olması önemlidir (Çevik vd., 2022, s. 33-34).

Ünite sonunda yer alan ölçme değerlendirme sorularının da Ermenilerle ilgili olarak öğretici ve nitelikli olduğu görülmektedir. Yazarın Ermeniler ve Ermenistan’a dair bölümlerin yer aldığı kısımlarda renkli haritalar, zaman çizelgeleri, bilgi notları ve öğretici sorularla konuyu pekiştirdiği görülmektedir. Özellikle harita üzerinde

Ermeni taleplerinin neler olduğunun öğrenciye aktarılması konunun bütünselliği açısından önemlidir (Çevik vd., 2022, s. 42). Azınlıkların kurduğu cemiyetler ile özellikle Taşnak ve Hınçak örgütlerinin faaliyetlerinin kısa ve anlaşılır bir biçimde ifade edildiği, görsellerle desteklendiği ve konuyla ilgili bilgi notları ve biyografilerin de kitapta yer aldığı görülmektedir. Sadece ileri okumalar için yeterli yönlendirmelerin olmadığı görülmektedir (Çevik vd., 2022, s. 57-62). Bu ders kitabında da ağırlıklı olarak Ermenilerin Doğu Anadolu'da bir devlet kurma amaçlarının olduğu sıkça vurgulan bir husus olmuştur. Ele alınan soyut kavramların somutlaştırılması noktasında yazar özellikle haritaları yerinde ve doğru bir biçimde kullanmıştır (Çevik vd., 2022, s. 69).

Öncelikle, etnik gruplar ve özellikle Selanik'in rolü üzerine verilen bilgilerin önemi vurgulanmıştır. Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları gibi önemli tarihi olayların detaylı bir şekilde ele alınması, öğrencilerin olayların bağlamını daha iyi anlamalarını sağlayabilir. Savaş yıllarında yaşanan kayıpların vurgulanması ve bu kayıpların etkilerinin incelenmesi, dönemin insani boyutunu anlamak adına önemli bir adımdır. Ayrıca, azınlıkların faaliyetleri ve örgütlenmelerine ilişkin bilgilerin sunulması, tarihi süreçlerin çeşitli aktörlerini anlamak açısından önemlidir.

Araştırmanın bulguları, incelenen ders kitabında haritaların kullanımının yetersiz olduğunu ve genellikle eksik veya belirsiz olduğunu göstermektedir. Haritalar, tarihsel olayların ve coğrafi konumların anlaşılmasına katkı sağlayabilir ancak incelenen kaynaklarda bu potansiyel eksikliği hissettirmektedir. Ayrıca, yönlendirmeler ve ileri okumaların sunulmaması da dikkat çekmektedir. Bu tür rehberlikler, okuyucuların konuyu daha iyi anlamalarına ve ileri okumalara yönlendirilmelerine yardımcı olabilir. Ancak incelenen kaynaklarda bu tür desteğin eksikliği, okuyucuların içerikten tam olarak yararlanmasını engelleyebilir. Bu eksiklikler, tarih anlatısının eksik veya yetersiz kalmasına neden olabilir. Ölçme ve değerlendirme sorularının nitelikli olması ise, öğrencilerin kavrayışını ölçmek ve derinlemesine analiz yapmalarını teşvik etmek için kritik bir unsurdur.

Özel yayınevinin ders kitabına ilişkin bulgular

Kitapta Ermenilerden bahsedilen ilk bölüm Selanik'te yaşayan topluluklardan bahsedildiği bölümdür. Bu bölüm aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün ailesi ve okuduğu okullarla ilgili bilgilerin de yer aldığı bir bölümdür. Bu bölümde Fransız İhtilali'nin farklı etnik gruplar üzerinde yaratmış olduğu etkilerden bahsedilerek milliyetçilik düşüncesinin geniş kitlelerdeki yankılarına değinilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 15). Daha sonra Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları başlıklı bölümde Ermenilerin

1917’de Rusya’da Bolşevik İhtilali çıkması ve Çarlık yönetiminin yıkılmasının ardından Ruslarla iş birliği içinde hareket ettiğine değinilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 36). Bu bölümde Ermenilerin neden isyan eylemlerinde yer aldıkları anlaşılır bir biçimde ifade edilmemekle birlikte isyan eylemlerine kimlerin katıldığına dair bir ayırımın da yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde isyancı Ermenilerin özellikle kendilerine destek olmayan Ermenileri dahi öldürdüklerinin belirtilmesi aslında tüm Ermenilerin isyan faaliyetlerine katılmadıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle bu bölümün biraz daha genişletilmesi önemlidir. Zira Osmanlı Devleti’nin pek çok döneminde olduğu üzere savaş yıllarında da devlete hizmet eden, isyan eylemlerine katılmayan Ermeni nüfusunun da olduğu özellikle belirtilmelidir.

1915 Olayları ele alınırken soykırım sözcüğünün metinde geçtiği ancak bu sözcüğün ne anlama geldiğinin açıklanmadığı görülmektedir. Bu bölümde 1915 Olayları nedeniyle Türkiye’nin günümüzde pek çok ülkede soykırımla suçlandığı ve bu suçlamaların propagandadan öteye gidemediği de belirtilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 36). Ancak kitapta bu suçlamaların Türkiye’ye verdiği zararlar ve Batılı devletlerin Türkiye’yi neden suçladığına ise açıklık getirilmediği görülmektedir. Bu nedenle 12. sınıf tarih ders kitaplarında da yine konu ve içerik açısından bağlamsal kopuklukların olduğu görülmektedir.

Ermenilerden bahsedilen bir diğer bölüm ise Mondros Ateşkes Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmanın 24. maddesi kapsamında Anadolu’nun doğusunda bir Ermeni devleti kurulmasının planlandığı ifade edilmiştir. İşgaller yapılarak Ermenilerin Anadolu’da azınlık konumunda olmalarına rağmen bir Ermeni devleti kurulmaya çalışıldığı belirtilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 44). Bu bölümde işgal edilen bölgelerle ilgili görsellerin kullanılmış olması, işgal edilen yerlerin harita üzerinde gösterildiği ancak yine de ileri okumalarla ilgili yeterli verilerin olmadığı tespit edilmiştir.

12. sınıf tarih ders kitabında ayrıca Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919) sırasında da bir Ermeni devleti kurma kararının gündeme geldiğine değinilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 46). Ayrıca Kuvâ-yı Millîye’nin güneyde, özellikle Adana, Maraş, Antep ve Urfa’da Fransız ve Ermenilere karşı mücadele ettiği de belirtilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 54). Burada bazı Ermeni gruplarının Fransızlarla iş birliği içinde hareket ettikleri, özellikle de Ermeni lejyoner askerleri olarak Fransızlara destek verdiklerinin belirtilmediği görülmektedir. Konuyla ilgili öğrencilerin ileri okumalar yapabilecekleri kaynaklara gerekli yönlendirmelerin yapılmadığı tespit edilmiştir.

Ermenilerle ilgili verilere Millî Cemiyetler başlıklı tabloda da yer verilmiştir. Burada Millî Cemiyetlerin özellikle Ermeni çeteleri ile mücadele ettiği, Ermeni işgalinin önlenmeye çalışıldığı ve Doğu Anadolu’da bir Ermeni devletinin kurulmasına karşı Cemiyetlerin mücadelesine yer verilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 55).

12. sınıf tarih ders kitabında Hınçak ve Taşnaksutyun Cemiyetlerinin kuruluş ve faaliyetlerine yer verilerek Doğu Anadolu’da bir devlet kurmak için çeteleştikleri ve İtilaf Devletlerinin bu grupları desteklediğine değinilmiştir. Konuyla ilgili olarak başta Türk Tarih Kurumu olmak üzere Türkiye’de pek çok yayınevi tarafından Hınçak ve Taşnak Partilerinin faaliyetlerine yer veren kitaplara yönlendirme olmaması bir eksikliktir. Öğrencilerin bu kitaplara yönlendirilmediği veya konuyla ilgili belgesel veya videolara ilişkin linklerin bu bölümde QR kod olarak paylaşılmadığı görülmektedir.

Yerel Kongreler başlıklı bölümde Ermenilere karşı verilen mücadelelerden bahsedilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 60). General Harbord Raporunun (24 Nisan 1920) yer aldığı bölümde de Ermenilerden bahsedilmiş ve yapılan araştırma sonucunda hazırlanan rapora göre Ermenilerin hiçbir yerde çoğunluk olmadıklarının Harbord’un raporunda yer aldığı anlatılmıştır (Erdoğan, 2022, s. 63). Bu rapor Ermeni iddiaları açısından adeta bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle Ermenilerin bir devlet kurmayı hedefledikleri ancak çoğunlukta olmadıkları bölgelerin harita üzerinden anlatılması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bölümde *“Türklerin Ermenilere karşı herhangi bir şekilde soykırım hazırlığında bulunmadıklarını da görmüştü.”* ifadelerinin kullanılması terimsel ve dönemselsel olarak yanlış bir kullanımdır zira o dönemde soykırım iddiaları henüz gündemde olmadığı için bu ifadenin burada yer alması kavramsal açıdan yanlıştır.

Kitapta 1915 Olaylarına “Pontus ve Ermeni Ayaklanması” adı altında da yer verilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 69). Bu bölümde ayaklanmaların haritalar üzerinden renkli görsellerle desteklendiği ancak kronolojik bir ayaklanma listesi veya konuya dair bir zaman çizelgesi eklenmediği görülmektedir. Kitapta Sevr Antlaşması, Doğu Cephesi ve daha pek çok bölümde Ermenilerin Doğu Anadolu’da bir devlet kurma çabalarına yer verilmiş ancak sorunun tarihsel arka planına yeterince değinilmemiştir. Ermenistan’ın 1918’de bölgedeki otorite boşluğundan yararlanarak bir devlet kurduğu anlatılırken, sınırları ve coğrafi konumuna dair bilgilere yer verilmediği görülmektedir (Erdoğan, 2022, s. 72-74). Türkiye’ye komşu olması ve şimdiye kadar anlatılan konularla bir bütünlük sağlanması adına burada kısaca yeni kurulan devlete dair bilgi verilmemiş olması eksikliktir.

Kitapta dikkat çeken bir diğer husus da Ermenilerin Millî Mücadele döneminde Doğu ve Güney Cephesinde Türklere karşı Fransızlarla iş birliği yaptıklarıyla ilgili bölümdür (Erdoğan, 2022, s. 75). Selçuklular döneminde Bizans'ın uygulamalarına karşı Türklerin yanında yer alan Ermenilerin XX. yüzyılda bu kez Batıların yanında yer aldıklarına vurgu yapılarak öğrencilerin geçmişle geleceği bağlantılandırılmaları sağlanmadığı görülmektedir.

Kitapta Gümrü ve Kars Antlaşmalarının anlatıldığı bölümlerde Ermenilerden ve Ermenistan'dan bahsedilmektedir. Bu antlaşmaların önemine değinilmektedir ancak bu antlaşmaların günümüzde ne anlama geldiği üzerinde fazla durulmadığı görülmektedir (Erdoğan, 2022, s. 88). Kitapta bölüm sonlarında konuların pekiştirilmesi için öğrencilere yöneltilen sorularda da Ermeniler ve Ermenistan'a dair bazı bilgilere yer verilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 101-178). Sorulara genel itibariyle bakıldığında anlatılan konuların pekiştirilmesi noktasında uygun bir şekilde metin sonlarında yerleştirildiği söylenebilir. İçerik ve soruların niteliği de öğrenmeyi destekler mahiyettedir. Ancak ders kitabında ele alınan kavramların (Örneğin ASALA vb. terimlerin) açıklandığı bölümde “soykırım, Taşnak, Hınçak, Büyük Ermenistan, Kilikya, lobi” gibi ifadelerin açıklanmamış olması ve öğrencilere ileri okuma önerileri sunulmaması eksikliklerdir.

Ders kitabında Sevk ve İskân Kanunundan bahsedilirken bu kanunun orijinal görseli ile günümüz Türkçe karşılığının kitapta yer alması öğrencilerin konuyu hem daha iyi anlamasını hem de öğretimde tarihsel kanıt kullanımı açısından önemlidir. Kitapta Ermeni Sorunu adlı bir başlığa yer verilmiş olması dikkati çekmektedir. Kıbrıs sorunu ve Türk Yunan ilişkilerinin ele alındığı bir bölümde Ermeni sorunu yerine Türk-Ermeni ilişkileri başlığı ya da önceki bölümlerde de Türk-Yunan ilişkileri yerine sadece Kıbrıs ve Ermeni Sorunu başlıklarının kullanılmaması bir eksikliklerdir. Türk Dış Politikasıyla ilgili gelişmelerin ele alındığı bu bölümde her iki başlık uygun olmakla birlikte bir bütünlük sağlanabilmesi için tüm başlıkların sistematik olarak adlandırılmadığı görülmektedir (Erdoğan, 2022, s. 209).

Ermeni Sorunu başlıklı bölümde konunun Lozan'dan yani 1923'ten itibaren ele alındığı görülmektedir. Ermeni terörü ve ASALA'nın saldırılarının da ele alındığı bu bölümde Türkiye'nin sorunun çözümü için attığı adımlara yer verilmemesi önemli bir eksikliklerdir. Ayrıca bu konuda bir kavram karmaşası olduğuna da yer verilmesi gerekir. Zira 24 Nisan, 1915 Olayları, Sevk ve İskân Kanunu, Tehcir, Soykırım, Zorunlu Göç ve daha pek çok ifadenin literatürde öğrencilerin karşısına çıkabileceği ve bunların ne anlama geldiği ifade edilmemektedir. Kitabın sonunda yer alan genel

zaman çizelgesinde de Ermenilere, Gümrü ve Kars Antlaşmalarına yer verilmiştir (Erdoğan, 2022, s. 250-251).

Öncelikle, Selanik ve etnik gruplar arasındaki ilişkilere yönelik sunulan bilgilerin derinliği ve çeşitliliği vurgulanmıştır. Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları'nın detaylı bir şekilde ele alınması, öğrencilerin bu dönemin tarihi ve stratejik önemini anlamalarına yardımcı olabilir. Soykırım iddiaları ve propaganda konusunun objektif bir şekilde ele alınması, öğrencilerin tarihsel olayları farklı perspektiflerden değerlendirebilmelerine olanak tanımaktadır. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Paris Barış Konferansı'na ilişkin bilgilerin sunumu, öğrencilerin bu dönemin uluslararası boyutunu anlamalarına katkı sağlayabilecektir. Hınçak ve Taşnaksutyun Cemiyetleri'nin faaliyetlerine dair bilgilerin sunulması, öğrencilerin dönemin siyasi dinamiklerini anlamalarını destekleyebilir. General Harbord Raporu ve Ermeni nüfusunun dağılımıyla ilgili bilgilerin sunulması, öğrencilerin demografik yapıyı ve ulusal politikaların etkilerini değerlendirmelerine yardımcı olabilir. Gümrü ve Kars Antlaşmaları'nın önemi ve Türk-Ermeni ilişkilerinin gelişimi, öğrencilerin bölgesel tarih ve uluslararası ilişkiler konularında geniş bir bakış açısı geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada Türkiye'deki güncel tarih ders kitaplarında 1915 Olayları konu ve kapsam açısından incelenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre tarih ders kitaplarında Ermenilere ilişkin konuların sınıf düzeyine göre yer alıp almama durumları tamamen tarih öğretim programına bağlıdır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre tarih ders kitapları 1915 Olaylarını ve Ermenilerle ilgili diğer konuları birincil kaynaklara dayalı olarak, görsel kanıtlar ve detaylı bilgilerle sunma konusunda yeterli değildir. Konunun ele alınışında kronolojik atlamalar da söz konusudur. Bu durum tarih ders kitaplarımızın tek yönlü bir bakış açısına sahip olduğu ve bilimsel olarak yeterli olmadığı eleştirilerini doğrular. Ermeni tarihçiler, 1915 Olaylarını "soykırım" (!) olarak adlandırma eğiliminde bulunmuş ve soykırım teriminin dışına çıkan herhangi bir argümanı veya gerçek durumu inkarcılık olarak kabul etmeye çalışmışlardır. Türk tarih yazımını temsil eden akademisyenler ise, Doğu Anadolu'nun şekillenmesinde büyük güçlerin ve Ermeni devrimci grupların rolüne vurgu yaparken, Balkanlar'da Müslümanlara yönelik etnik temizlik ve katliamların yanı sıra bu olayların Anadolu'daki sonuçlarına dair farklı bir bağlamı ön plana çıkarmışlardır (Yavuz, 2020). Farklı ülkelerdeki tarih ders kitapları genellikle 1915 Olaylarını, yerel anlatılar ve bireylerin tanıklıkları aracılığıyla sunarak olayların nasıl

gerçekleştiğine dair algı oluşturmaktadır. 1915 Olaylarının tarih ders kitaplarında tasviri, farklı ülkelerdeki tarihi ve siyasi faktörlerden dolayı değişiklik göstermektedir (Kılıçdağı, 2023; Zarifian, 2015). Bu araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye'deki tarih ders kitapları konu, kapsam ve içerikteki eksiklikleri nedeniyle objektifliği ve ikna ediciliği düşük bir profil sergilemektedir. Tarih ders kitapları 1915 Olaylarını Ermeniler ve Osmanlı Türkleri arasındaki bir çatışma olarak ele almaktadır. Ders kitapları 1915 Olaylarını savaş esnasında yaşanan istenmeyen olaylar olarak ele almaktadır. Dolayısıyla tartışmalı bir konunun ele alınması hususunda bilimsel, objektif ve kanıt temelli bir anlayışa duyulan ihtiyaç açıktır. Böyle yapıldığında farklı ülkelerde sunulan zıt argümanlar ve anlatımlara karşı daha sağlam tezler geliştirilebilecektir.

Tartışmalı tarih konularının ders kitaplarında ele alınma biçimlerine ilişkin alanyazında pek çok eleştiri söz konusudur. Örneğin, ABD tarih ders kitapları yirminci yüzyılın ilk dönemlerinde köleliği tarafsız bir şekilde sunarken, Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı sırasında köleliği piyasanın taleplerini karşılamak için "gerekli bir uygulama" olarak meşrulaştırmıştır. 1950'lerin sonları ve 1960'larda köleliğin ahlaki yanlışlarına odaklanan sınırlı tartışmalar yapılırken, 1960'ların sonları ve 1970'lerdeki metinler toplumsal çeşitliliğin önemini yansıtmaya başlamıştır (Wasburn, 1997, s. 475). ABD tarih ders kitapları, ırkçılığı sürdürmeleri ve tarihsel olaylara ilişkin anlatımlarında beyazlığı merkeze almaları nedeniyle eleştirilmektedir (Kelly ve Aden, 2022, s. 240). Bir başka çalışmada, ders kitaplarında Yerli Amerikalılarla (Kızılderililer ve diğer topluluklar) ilgili bölümlerin tarihsel doğruluktan yoksun olduğu ve üst düzey düşünme fırsatları sunmadığı eleştirilmektedir (Lavere, 2008, s. 4). 1970'ten 2009'a kadar yayımlanan 102 ders kitabını inceleyen bir araştırma, Vietnam Savaşı'nın ele alınışında belirgin değişiklikler olduğunu, ders kitaplarının bireysel deneyimlere ve çeşitliliğe odaklanan teorilere destek sunarak milliyetçi militarizmin gizli mesajları yerine farklı bir bakış açısını yansıttığını göstermiştir (Lachmann ve Mitchell, 2014, s. 199). 1915 Olaylarının tarih ders kitaplarımızda yüzeysel olarak ele alınmış olması söz konusu bulgulardaki eleştirilerin doğmasına yol açabilecektir ve bu açıdan araştırmanın bulguları alanyazındaki benzer çalışmalarındaki bulgularla örtüşmektedir.

Tarih ders kitapları kökeni geçmişe dayanan ancak günümüzde de devam eden bazı siyasi sorunlara yeterince açıklık getirememesi ve yanlı bir tutum sergileme açısından da eleştirilmektedir. Örneğin İsrail ve Filistin ders kitaplarını inceleyen bir araştırma, her iki tarafın da "ötekili" insanlık dışı veya şeytani olarak nadiren

karakterize ettiğini ancak bununla birlikte tek taraflı ulusal anlatılara odaklandığını göstermiştir. Kitaplarda, karşı tarafın olumlu yönleri eksik kalmış ve önyargılar belirginleşmiştir. Bu eksiklikler, İsrail Ultra-Ortodoks¹ ve Filistin kitaplarında daha açık bir şekilde görülmektedir (Adwan vd., 2016, s. 205). Bir başka araştırma, 1967’de gerçekleşen Altı Gün Savaşı ile ilgili olarak kamusal hafıza ile resmi tarih eğitimi arasında tutarsızlıklar olduğunu ve ders kitaplarındaki tasvirleriyle karşılaştırıldığında kamusal söylemde savaşın farklı şekilde temsil edildiğini vurgulamaktadır (Yogev, 2012, s. 175). Dolayısıyla geçmişe dayanan bir siyasi sorun olan 1915 Olaylarına ilişkin de benzer bir değerlendirme yapılabilecektir. Bu noktadan hareketle araştırma sonunda 1915 Olaylarının tarih ders kitaplarımızda ele alınma biçiminin farklı ülkelerdeki ile kıyaslanması önerisi paylaşılmaktadır.

Tarih ders kitaplarının genel olarak tartışmalı konular başta olmak üzere tarihsel olay ve olgulara ilişkin yanlı bakış açısı taşıması da olasıdır. Örneğin, tarih ders kitapları, Avrupa merkezli ve cinsiyetçi anlamda “erkek odaklı” bir tutum sergilemektedir. Bu durum önde gelen figürlere ve olaylara genellikle Avrupalı erkeklerin perspektifinden bakma eğilimine neden olmakta ve bu nedenle savaş tarihinin sınırlı bir şekilde yorumlanmasına neden olmaktadır (Justino ve Júnior, 2017, s. 140). Hein ve Selden (2000), “Sansürleme Tarihi: Japonya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Vatandaşlık ve Hafıza” isimli çalışmalarında, Nanjing Katliamı ve Nazi soykırımını başta olmak üzere II. Dünya Savaşı’na ilişkin tartışmalı konuları karşılaştırmalı perspektiften yoksun olmaları yönüyle ele almaktadır. Dolayısıyla tarih ders kitaplarımızın 1915 Olayları özelinde konuları ele alınış biçimindeki yanlı olma eğilimleri araştırılmalıdır.

Ders kitapları, özellikle hükümetlerin eğitim politikaları ve öğretim programı geliştirme üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu ülkelerde belirli bir siyasi ideolojiyi ya da gündemi desteklemek için bir propaganda aracı olarak da kullanılabilir (Apple, 2014, s. 198). Bu, ders kitaplarının siyasi otoritenin gündemine uymayan bilgileri atlayabileceği ya da çarpıtabileceği anlamına da gelmektedir. Örneğin, Nazi Almanya’sında, Nazi ideolojisini ve ırk üstünlüğünü desteklemek için ders kitapları kullanılmıştır (Evans, 2005, s. 282). Benzer şekilde, Komünist Çin’de, Komünist Parti ideolojisini desteklemek ve öğrencilere sosyalist değerleri aşlamak için de ders kitapları kullanılmıştır. Böyle hazırlanmış ders kitapları önyargılı ve taraflı ifadeler

¹ Yahudi dini yasalarını sıkı bir şekilde uygulayan ve kendilerini Yahudi olmayan toplumdaki ve dini yasaları kendileri kadar katı bir şekilde takip etmeyen Yahudilerden ayıran gruplar (<https://www.britannica.com/topic/ultra-Orthodox-Judaism>).

içerdiğinden öğrencilerin konuya ilişkin algılarını yanlış şekillendirir, olumsuz klişeleri ve kalıp yargıları güçlendirebilir. Bu durum, özellikle geçmişe ilişkin bilgileri ve kolektif hafızayı genç nesillere aktarma gayretinde olan tarih dersi için önemli sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü tarih eğitiminde geçmişe ilişkin pek çok tartışmalı konunun ele alınması elzemdir. Bunu yaparken yanlı bir bakış açısı sunulması öğrencilerin tarihi bilgileri eksik ya da çarpık değerlendirmelerine neden olabileceği gibi onların eleştirel düşünme becerisinin gelişmesini de sınırlayabilir (Banks, 1993, s. 6). Dolayısıyla tarih ders kitapları, özellikle tarihteki tartışmalı konular açısından belirli siyasi ideolojileri desteklemek amacıyla kullanıldığında öğrencilerin düşünce yapısını etkileyen ve eleştirel düşünme becerilerini zayıflatabilecek güçlü propagandist araçlar olarak işlev görebilir. Dolayısıyla tarih ders kitaplarımız 1915 Olayları özelinde bilimselliği açısından da ele alınmalıdır.

Tarih ders kitaplarında tartışmalı konuların ele alınış biçimleri ile ilgili olarak ortaya koyulan söz konusu bulgular, öğrencilerin olayları objektif bir şekilde anlama ve çoklu bakış açılarına göz atma fırsatının sınırlanabildiğini, bunun da onların tarihle ilgili kapsamlı bir anlayış geliştirmesini engelleyebileceğini göstermektedir. Tartışmalı konuların ele alınış biçiminde değişime direnç olduğu da görülmektedir. Tarih ders kitapları, savaşlar gibi tartışmalı konuları tarafsız ve somut bir şekilde ele alarak öğrencilere geniş bir perspektif sunmalıdır. Bu tür meselelerde objektiflik ve çoklu bakış açıları sağlanarak öğrencilere zengin bir bilgi kaynağı sunulması önemlidir. Türkiye'deki tarih ders kitaplarının tartışmalı tarih konularında tarihsel kanıtlara dayalı, bilimsel ve objektif bilgiler sunma yeterliği, ülkemizdeki ders kitaplarının tartışmalı konulara olan yaklaşımını ve öğrencilerde eleştirel düşünmenin nasıl geliştirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ders kitapları, öğretim programları ve sınıf arasında bir aracı görevi görerek öğrencilerin anlamalarını kolaylaştırmak için düzenlenir (Venezky, 2015, s. 256). Tarih ders kitapları, tarihsel olayları kronolojik olarak sunarken farklı kaynakları sentezleyerek bağlam sağlamayı ve farklı bakış açılarını tartışmayı amaçlar (VanSledright, 2013, s. 61; Barton ve Levstik, 2004, s. 22). Ancak, mevcut kitaplar özellikle 1915 Olayları konusunda yeterli içeriği sunmakta zorlanabilir (Bulliet vd., 1997, s. 18; Wineburg ve Martin, 2009, s. 318) ve tartışmalı konuları basitleştirilmiş bir şekilde sunarak farklı bakış açılarına yeterince yer vermez, bu da eleştirel düşünme becerilerini kısıtlar (Martell ve Hashimoto-Martell, 2012; Paxton, 1999). Türkiye'deki lise tarih ders kitapları, öğrenciler arasında ilgiyi, anlayışı ve olumlu tutumları teşvik etmede yetersiz olabilir (Yıldırım, 2006; Nieuwenhuyse, 2022) ve

görsel kaynakların eksikliği de tarihsel analiz yeteneklerini sınırlayabilir (Bharath, 2022). Tarih ders kitaplarının tartışmalı konularda yeterince derinlemesine ve çok yönlü bilgi sunmaması, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini engelleyebilir (Davies, 2017, s. 263; Jofré vd., 2015, s. 277; Loewen, 2016). Özellikle 1915 Olayları ele alınırken büyük güçlerin etkisinin göz ardı edilmesi, Avrupa merkezli anlatımların öne çıkması gibi sorunlar önemli eksikliklerdir (Salt, 2003; Marino, 2011). Tarih ders kitaplarının objektif bir içerikle hazırlanması ve tarihsel olayların çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınması önemlidir (Lomotey, 2009, s. 5; Nieuwenhuys, 2022). Barışçı tarih öğretimi, tek yönlü anlatımların tarihsel gerçekliğin anlaşılmasını engelleyebileceğini belirterek, ders kitaplarının bu yöntemle revize edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Foster, 2011). Bu nedenle tarih ders kitaplarımızın bu açıdan revize edilmesi gerekmektedir.

1915 Olayları ve tarih ders kitaplarında ele alınan tartışmalı olayların anlatımı için öneriler şunlardır: Konu çeşitli bakış açılarından ele alınmalı, neden-sonuç ilişkileri detaylı incelenmeli, birincil kaynaklar ve tarihsel kanıtlar değerlendirilmelidir. Bağlamsal ve kronolojik kopuklukların önüne geçilmeli, içerik zenginleştirilmeli, öğrenci katılımı teşvik edilmeli ve eleştirel düşünmeyi geliştirici etkinliklere yer verilmelidir. Ayrıca, konuların günlük yaşamla ve gündemle bağlantısı kurulmalı, öğrencilere ileri okuma ve araştırma imkanları sunulmalı ve barışçıl yaklaşımlar teşvik edilmelidir.

Araştırmanın diğer sonuçlarından hareketle öneriler ise şunlardır: Tarih dersi öğretim programı tartışmalı konulara özel bir yer ayırmalı, öğretmenler hizmet içi eğitimle, öğretmen adayları ise lisans programlarına tartışmalı konuların öğretimi ile ilgili kuramsal ve uygulamalı derslerin eklenmesi yoluyla desteklenmelidir. Ayrıca, tarih ders kitaplarının sınıf içinde nasıl kullanıldığına yönelik ampirik çalışmaların yetersizliği nedeniyle, ders kitaplarındaki tartışmalı konuların gerçek sınıf yaşantılarında nasıl ele alındığına ilişkin araştırmalar artırılmalıdır.

Kaynakça

- Adwan, S., Bar-Tal, D., & Wexler, B. (2016). Portrayal of the Other in Palestinian and Israel Schoolbooks: A Comparative Study. *Political Psychology*, 37(2), 201-217. doi.org/10.1111/POPS.12227
- Alphonse, N. (2023). The Main Stages of the Research Process - A Review of the Literature. *International Journal of Research and Review*, 10(7), 671-675, doi.org/10.52403/ijrr.20230779

- Alridge, D. (2006). The Limits of Master Narratives in History Textbooks: An Analysis of Representations of Martin Luther King, Jr.. *Teachers College Record*, 108, 662-686. doi.org/10.1111/J.1467-9620.2006.00664.X
- Apple, M. W. (2014). *Official knowledge: Democratic education in a conservative age*. New York: Routledge.
- Banks, J. A. (1993). Multicultural education: Historical development, dimensions, and practice. *Review of research in education*, 19, 3-49.
- Barton, K. C. ve Levstik, L. S. (2004). *Teaching history for the common good*. New Jersey: Routledge.
- Başkumandan, S. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi 951-1334*. (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bazeley, P. (2009). Analyzing qualitative data: More than 'identifying themes'. *Malaysian Journal of Qualitative Research*, 2(2), 6-22.
- Bharath, P. (2022). Critical Approach to History Textbook Images. *Annals of Social Studies Education Research for Teachers*, 3(2), 48-56.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bulliet, R. W., Crossley, P., Headrick, D., Hirsch, S., Johnson, L., & Northrup, D. (1997). *The earth and its peoples*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Davies, M. (2017). Teaching sensitive and controversial issues. *Debates in history teaching* içinde (s. 261-272). London: Routledge.
- Deveci Bozkuş, Y. (2020). *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Entelektüeller*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. (2016). *Ermeni Ders Kitaplarında Türkler*. Ankara: Tepav Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. (2013). *Parlamento Kararları ve Yabancı Basında Ermeni Sorunu*. Ankara: Sistem Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. ve Küçüker, S. D. (2011). *Armenia: Ermeniler ve Armenia Bölgesinin Eskiçağ Tarihi*. Ankara: Genesis Yayınları.
- Djono, D., Joebagio, H., & Abidin, N. (2023). Representation of political conflicts in history textbooks. *Historical Encounters: A journal of historical consciousness, historical cultures, and history education*. doi.org/10.52289/hej10.107.

- Evans, R. J. (2005). *The coming of the Third Reich*. Penguin.
- Foster, S. (2011). Dominant Traditions in International Textbook Research and Revision. *Education Inquiry*, 2(1), 5-20.
- Fukuoka, K. (2018). Japanese history textbook controversy at a crossroads?: joint history research, politicization of textbook adoption process, and apology fatigue in Japan. *Global Change, Peace & Security*, 30, 313-334. doi.org/10.1080/14781158.2018.1501012.
- Gordon, D. (2005). History Textbooks, Narratives, and Democracy: A Response to Majid Al-Haj. *Curriculum Inquiry*, 35, 367-376. doi.org/10.1111/J.1467-873X.2005.00332.X
- Hein, L. E. ve Selden, M. (2000). *Censoring history: Citizenship and memory in Japan, Germany, and the United States*. New York: M. E. Sharpe.
- Hutchins, R. (2011). Heroes and the renegotiation of national identity in American history textbooks: representations of George Washington and Abraham Lincoln, 1982-2003. *Nations and Nationalism*, 17, 649-668. doi.org/10.1111/J.1469-8129.2011.00488.X.
- Jackson, I. ve Du, S. (2022). The Impact of History Textbooks on Young Chinese People's Understanding of the Past: A Social Media Analysis. *Journal of Current Chinese Affairs*, 51(2), 194-218.
- Jofré, M. I. T., Kolstrein, A. M., Gianella, V. G. ve Iglesias, R. (2015). Teaching of 'controversial issues' in history and social science from teachers' perspective [J]. *Estudios Pedagógicos*, 41(1), 275-292.
- Justino, R. ve Júnior, D. G. (2017). The First World War As Depicted in History Textbooks (Argentina, Brazil, Chile, Mexico, And The United Kingdom). *História da Educação*, 21(52), 136-155.
- Kelly, J. P. ve Aden, R. C. (2022). Perpetuating the past: US high school history textbooks and systemic racism. *Journal of Applied Communication Research*, 50(3), 236-252.
- Kılıçdağı, O. (2023). Time and Space Problematic in Studying Genocide: The Armenian Case 1. *Critical Approaches to Genocide* içinde (s. 21-40). Routledge.
- Kothari, C. R. (2004). *Research methodology: Methods and techniques*. New Age International.

- Lachmann, R. ve Mitchell, L. (2014). The Changing Face of War in Textbooks. *Sociology of Education*, 87, 188-203.
- Lavere, D. (2008). The Quality of Pedagogical Exercises in U.S. History Textbooks. *The Social Studies*, 99, 3-8.
- Lebow, D. (2009). Document Review Meets Social Software and the Learning Sciences. *Journal of e-learning and knowledge society*, 5(1), 171-180.
- Levstik, L. S. ve Tyson, C. A. (2010). *Handbook of research in social studies education*. New York: Routledge.
- Libaridian, G. J. (2004). *Modern Armenia, People, Nation, State*. New York: Transaction Publishers.
- Loewen, J. W. (2016). The Vietnam War in high school American history. In *Censoring history* (s. 150-172). New York: Routledge.
- Lomotey, K. (Ed.). (2009). *Encyclopedia of african american education*. Sage Publications.
- Marino, M. (2011). High School World History Textbooks: An Analysis of Content Focus and Chronological Approaches. *The History Teacher*, 44, 421-446.
- Martell, C. ve Hashimoto-Martell, E. (2012). Throwing out the Textbook. H. Hickman ve B.J. Porfilio (Ed.). In *The New Politics of the Textbook: Critical Analysis in the Core Content Areas* (s. 305-320). doi.org/10.1007/978-94-6091-930-5_17
- Mateos, U. (2000). *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 -1162)*. (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Mihail, S. (1944). *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi*, I. Kısım. (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Moje, E. B., Overby, M., Tysvaer, N. ve Morris, K. (2008). The complex world of adolescent literacy: Myths, motivations, and mysteries. *Harvard Educational Review*, 78(1), 107-154.
- Nieuwenhuyse, K. (2022). Teaching history as an interpretation, by using textbooks in a diachronic perspective. *Annals of Social Studies Education Research for Teachers*. doi.org/10.29173/assert42

- Parker, W. C. (2024). Backtalk: Teaching historical reasoning helps democracy thrive. *Phi Delta Kappan*, 105(5), 66-67.
- Paxton, R. (1999). A Deafening Silence: History Textbooks and the Students Who Read Them. *Review of Educational Research*, 69(3), 315-339. doi.org/10.3102/00346543069003315
- Salt, J. (2003). The narrative gap in Ottoman Armenian history. *Middle Eastern Studies*, 39(1), 19-36. doi.org/10.1080/00263200412331301587
- Saxe, D. (1994). Establishing a Voice for History in Schools: The First Methods Textbooks for History Instruction 1896-1902. *Theory and Research in Social Education*, 22(4), 482-514.
- Seyfeli, C. (2005). *İstanbul Ermeni Patrikliği*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Shaw, S. J. (2008). *The Ottoman Empire in World War I*, Volume II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sleeter, C. E. ve Grant, C. A. (2017). Race, class, gender, and disability in current textbooks. In *The politics of the textbook* (s. 78-110). Routledge.
- VanSledright, B. A. (2013). *Assessing historical thinking and understanding: Innovative designs for new standards*. Routledge.
- Venezky, R. L. (2015). *Textbooks. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences: Second Edition*.
- Wasburn, L. (1997). Accounts of Slavery: An Analysis of United States History Textbooks from 1900 to 1992. *Theory and Research in Social Education*, 25(4), 470-491. doi.org/10.1080/00933104.1997.10505824
- Williams, J. H. (2014). Nation, state, school, textbook. In (Re) constructing memory (s. 1-9). Brill.
- Wineburg, S. ve Martin, D. (2009). Historical thinking and history education. L. S. Levstik & C. A. Tyson (Ed.). *Handbook of research in social studies education* içinde (s. 315-334). Routledge.
- Yavuz, M. (2020). The Turkish-Armenian Historical Controversy: How to Name the Events of 1915?. *Middle East Critique*, 29(3), 345-365. doi.org/10.1080/19436149.2020.1770453

- Yıldırım, A. (2006). High school textbooks in turkey from teachers' and students' perspectives: The case of history textbooks. *Asia Pacific Education Review*, 7, 218-228. doi.org/10.1007/BF03031545
- Yogev, E. (2012). The image of the 1967 War in Israeli history textbooks as test case: studying an active past in a protracted regional conflict. *Oxford Review of Education*, 38(2), 171-188. doi.org/10.1080/03054985.2012.666031
- Zajda, J. (2017). The Nation-Building Process in History Textbooks: Challenges in Historical Knowledge and Understanding. In *Globalisation and National Identity in History Textbooks* (pp.117-123). doi.org/10.1007/978-94-024-0972-7_8.
- Zarifian, J. (2015). Les médias américains et la (non-) reconnaissance du génocide des Arméniens aux États-Unis. *Revue française d'études américaines*, 1, 55-71.

Summary

The educational dimension of history plays a vital role in shaping individuals' worldviews and understanding. However, the inclusion of certain controversial topics in history curricula leads to disagreements and challenges within education systems in many countries. Controversial topics in history education not only present significant challenges but also offer opportunities to develop critical thinking, empathy, and historical thinking and understanding. Textbooks are comprehensive resources that include systematic presentations of specific subjects. They provide students with the necessary foundational information and are used as primary sources of knowledge in teaching. Textbooks not only provide guidance in structuring information but also contribute to students' development of critical thinking skills and access to knowledge. Textbooks serve as tools reflecting the ideology and perspective of political authority. This has significant implications for history education, particularly concerning the transmission of historical information and collective memory to younger generations. Since addressing many controversial historical issues is essential in history education, textbooks can function as powerful propagandist tools that influence students' thought processes and weaken their critical thinking skills, especially when used to support specific political ideologies regarding controversial historical topics. Controversial historical topics typically involve sensitive societal, political, or cultural issues. Colonialism, challenges arising from tendencies in traditional narratives to downplay the crimes of colonialism, the Holocaust, difficulties related to sensitive content, and slavery causing disagreements, especially in areas with racial complexity, are among the controversial topics in history education. Since history textbooks are sometimes used as propaganda tools and can sometimes fail to address controversial topics effectively to reinforce the official historical narrative, they may adopt a biased stance. Research on the manner in which controversial topics are addressed in history textbooks also highlights numerous problems regarding the reflections of these topics in textbooks.

Given that there can be different perspectives and interpretations of historical events, addressing controversial topics in textbooks can be challenging. For example, the treatment of subjects such as slavery, racism, World War II, and the Vietnam War in American history textbooks has been criticized by many researchers. History textbooks not only trace their origins to the past but also address ongoing political issues, including controversial topics. For instance, the Israeli-Palestinian conflict is another controversial topic addressed in textbooks. It is also possible for history textbooks, especially concerning controversial topics, to harbour biased perspectives on historical events and facts. Controversial topics in history education generally revolve around colonization, slavery, wars, religious history, nationalism,

the events of 1915, and imperialism. The events of 1915 stand out as a controversial topic due to their international political significance and importance in our country's history.

Findings from research on the treatment of controversial topics in history textbooks indicate that students' opportunities to understand events objectively and consider multiple perspectives can be limited, hindering the development of a comprehensive understanding of history. There is also resistance to change in the way controversial topics are addressed. History textbooks should present controversial topics such as wars in a neutral and concrete manner to offer students a broad perspective. It is essential to provide objectivity and multiple perspectives on such issues, offering students a rich source of information. The adequacy of Turkish history textbooks in providing historical evidence-based, scientific, and objective information on controversial historical topics is important in demonstrating the approach of textbooks to controversial topics and how critical thinking is fostered in students.

The aim of this study is to examine how Turkish high school history textbooks approach the events of 1915. Examining the portrayal of sensitive topics such as the events of 1915 in current Turkish high school history textbooks is important for understanding how controversial topics are approached, analyzed, and discussed, and for making improvements in this regard. Therefore, this study focuses on how the controversial topic of the events of 1915 is addressed in current Turkish high school history textbooks.

Six different history textbooks were examined using the qualitative research method of document analysis within the scope of the research. The results of the study indicate that there is insufficient and unbalanced coverage of the events of 1915 in the textbooks examined. It was found that the necessary emphasis on this significant historical event was lacking in the textbooks, and depth was not provided in the topics. Additionally, it was determined that different perspectives on and cause-and-effect relationships of the events of 1915 were missing. This indicates that pedagogical principles are not followed in teaching controversial historical topics in the textbooks examined. Not adhering to these principles may make it difficult for students to understand different aspects and various perspectives of the subject and may prevent them from fully grasping the causes and effects of historical events. This could hinder effective history education and the development of students' critical thinking skills. Therefore, it is necessary for teachers and education authorities to pay more attention to these principles and ensure that controversial topics are comprehensively addressed in history lessons. The study draws attention to the significant gap in Turkish history education regarding the events of 1915 and offers some recommendations to education authorities, textbook authors, and history teachers.

Recommendations for the portrayal of controversial events in history textbooks are as follows:

- The subject should be approached from various perspectives.
- Cause-and-effect relationships should be examined in detail.
- Primary sources and historical evidence should be evaluated.
- Contextual and chronological gaps should be addressed.
- Content should be enriched.
- Student participation should be encouraged.
- Activities that develop critical thinking should be included.
- Connections with daily life and current events should be established.
- Opportunities for further reading and research should be provided to students.
- Peaceful approaches should be promoted.

Based on the findings of the study, additional recommendations are as follows:

- The history curriculum should allocate a special place for controversial topics.

- Teachers should be supported through in-service training, while teacher candidates should be supported through the addition of theoretical and practical courses on teaching controversial topics to undergraduate programs.
- Due to the inadequacy of empirical studies on how textbooks are used in the classroom, research should be increased on how controversial topics in textbooks are addressed in real classroom experiences.